

İNSAN VE TOPLUM
TAŞKÖPRİZÂDE'NİN AHLÂK VE
SİYASET DÜŞÜNCESİ

Mustakim Arıcı

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 2002 yılında mezun oldu. İslâm felsefesi alanındaki yüksek lisansını İbn Sînâ'nın Öğrencisi Behmen-yâr b. Merzuban ve Felsefesi başlıklı teziyle; 2005 yılında Marmara Üniversitesi'nde, Necmettin el-Kâtibî ve Metafizik Düşüncesi başlıklı doktora çalışmasını da 2011 yılında İstanbul Üniversitesi'nde tamamladı. Ekim 2012'de yardımcı doçent olarak atandığı İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi Anabilim Dalı'nda bu görevine devam etmektedir.

İslam Ahlâk Düşüncesi Serisi (İLKE) İlim Kültür Eğitim Derneği ile İlmi Etüdler Derneği'nin (İLEM) ortaklaşa yürüttükleri İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi kapsamında ortaya çıkan eserlerin yayımlandığı bir dizidir. Dizide İslam düşüncesinde felsefi ilimler ile dinî ilimlerin kesiştiği noktada yer alan ahlâk bahsini, farklı alanlar ve ekoller içerisinde tartışarak ele alan çalışmalara yer verilmektedir.

Dizide Yer Alan Diğer Kitaplar

Ahlâkın Temeli
İslam Ahlâk Literatürü: Ekoller ve Problemler
Ahlâk Felsefesinin Temel Problemleri: Seçme Metinler
İslam Düşüncesinde Ahlâkî Önergelerin Kaynağı
İslam Düşüncesinde Mizaç Teorileri
Fahredden er-Râzî'nin Gayeci Ahlâkı
Ahlâk-ı Adudiyye-Ebheri Şerhi
Ahlâk-ı Adudiyye-Kirmani Şerhi
Ahlâk-ı Adudiyye-Müellifi Meçhul Şerh
Ahlâk-ı Adudiyye-Melzemetü'l-Ahlâk
İslam Düşüncesinde Sevgi Teorileri
Ahlâk ve Müeyyide

Seride Yayımlanacak Kitaplar

İslam Düşüncesinde Vicdan
Dinî ve Felsefi Düşüncede Niyet
Ahlâk ve Başkası: Modern Felsefe ve İslam Düşüncesinde Öteki

İNSAN VE TOPLUM
TAŞKÖPRİZÂDE'NİN AHLÂK VE
SİYASET DÜŞÜNCESİ

Mustakim Arıcı

ilem
KİTAPLIĞI



YAYIN NO: 1493
İLEM Kitaplığı No: 18
İslam Ahlâk Düşüncesi No: 11
ISBN: 978-605-320-399-5
© 1. Basım, Nisan 2016

ilem
KİTAPLIĞI
ilem.org.tr

nobel
nobelyayin.com

İnsan ve Toplum: Taşkoprîzâde'nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi Mustakim Arıcı



Copyright 2016, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 20779
Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir. Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Dizi Editörü: Ömer Türker

Yayıma Hazırlayan: Kübra Bilgin Tiryaki
Sayfa Tasarımı: Tarkan Kara -erdal@nobelyayin.com-
Kapak Tasarımı: Furkan Selçuk Ertaşgin
Kapak Görsel: © Gülseher Kahraman, "Beyazıt Camii ve Sahafılar"
Baskı ve Cilt: HTC Ofset Matbaa Yay. San. Dış Tic.Ltd.Şti Sertifika No.: 26291
Büyük Sanayi 1.Cad. Elif Sok. No 7/239 İskitler-ANKARA

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Arıcı, Mustakim.
İnsan ve Toplum: Taşkoprîzâde'nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi / Mustakim Arıcı
1. Basım, XII+164, s., 165x240 mm
Kaynakça ve dizin var.
ISBN 978-605-320-399-5
1. Taşkoprîzâde 2. Ahlâk 3. Siyaset

Genel Dağıtım: ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Sipariş: -siparis@nobelyayin.com-
Telefon: +90 312 278 50 77 - Faks: 0 312 278 21 65
e-satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com
Bilgi: www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com

Dağıtım: Alfa, Arasta, Final, Kıda ve Prefix



NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD ŞTİ.
Ankara Büro: Mithatpaşa Cad. No.: 74/4 Kızılay / ANKARA
Tel: 0312 418 20 10 Faks: 0312 418 30 20
Rasimpaşa Mah. Söğütöçayır Sok. No.: 16/21 Kat: 5
Kadıköy / İSTANBUL Tel / Faks: +90 (216) 449 20 01
nobel@nobelyayin.com - www.nobelyayin.com



www.nobelkitap.com

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	ix
ÖNSÖZ	xi

GİRİŞ

Onaltıncı Yüzyıl Osmanlı Ahlâk Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme	1
Taşköprüzâde Külliyyatı.....	11
<i>İlimlere Dair Eserleri</i>	12
<i>Ahlâk ve Siyasetle İlgili Eserleri</i>	15
<i>Dini İlimlerle İlgili Eserleri</i>	17
<i>Biyografik Eserleri</i>	18
<i>Diğer Eserleri</i>	19

BİRİNCİ BÖLÜM BİLGİ VE AHLÂK

İlim Ahlâkı	22
Pratik Felsefenin Bir Parçası Olarak Ahlâk.....	27
Fıkıh ve Ahlâk.....	28
Tasavvuf ve Ahlâk.....	30
Kelam ve Ahlâk	33
Edeb ve Ahlâk.....	34
Fizyonomi, Astroloji, Okült İlimler ve Ahlâk	37

İKİNCİ BÖLÜM AHLÂK VE İNSAN

Ahlâkî Eylemin Kelamî Temeli Olarak İrade Özgürlüğü.....	45
Ahlâkî Eylemin Felsefî ve Psikolojik Kökeni Olarak Nefis.....	48
Psikolojik Durumlar ve Huyların Kaynağı	57
<i>Psikolojik Durumlar ve Nitelikler</i>	58
<i>Huyların Kaynağı ve Değişebilirliği Problemi</i>	63
Yetkinleşme ve Erdem Sorunu	69
Erdemli Olma Mücadelesi ve Riyâzet.....	83

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TOPLUM VE SİYASET

Siyaset Araştırması Hakkında	91
<i>Pratik Felsefe ve Siyaset</i>	93
<i>Siyaseti Tamamlayan İlimler</i>	97
<i>Toplum ve Siyaset Araştırmasının Kavramsal Alt Yapısı</i>	101
Toplum, Meslekler ve Ekonomi.....	104
Siyaset ve Düzen Arayışı.....	111
Erdemli Ülke.....	115
Devlet Başkanı ve Hükümet Etme	120
<i>Başkanlık Modelleri ve İdeal Başkan</i>	121
<i>Başkanın Yönetimi ve Siyasete Dair Hükümler</i>	127
<i>Düzeni Tehdit Eden Unsurlar ve Yaptırımlar</i>	137
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	149
İSİM DİZİNİ	161
KAVRAM DİZİNİ	164

Bibliyografya Kısaltmaları

B. D. K.	: Beyazıt Devlet Kütüphanesi
CÜİFD	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
İ. Ü.	: İstanbul Üniversitesi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
İSAM Yayınları	: İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları
İÜİFD	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
K. K.	: Köprülü Kütüphanesi
M. E. B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M. Ü.	: Marmara Üniversitesi
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S. K.	: Süleymaniye Kütüphanesi
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TYEKBY	: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları

Şema ve Tablolar

ŞEMALAR

Şema 1 : <i>Miftâhu's-sa'âde</i> 'deki ilimler tasnifi.....	27
Şema 2 : Taşköprizâde'ye göre nitelik arazı ve türleri.....	59
Şema 3 : Taşköprizâde'ye göre insan fiilleri ve türleri.....	62
Şema 4 : Kökenleri itibariyle erdemsizlikler/nefsânî hastalıklar.....	81
Şema 5 : <i>Miftâhu's-sa'âde</i> ve <i>Medînetü'l-ulûm</i> 'daki pratik felsefe tasnifi.....	97
Şema 6 : Taşköprizâde'ye göre bedenî ilimler.....	101
Şema 7 : Taşköprizâde'ye göre toplum ve ülke türleri.....	119

TABLolar

Tablo 1: <i>Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye</i> 'de temel erdemler ve erdemsizlikler.....	75
Tablo 2: <i>Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye</i> 'de hikmetin ikincil erdemleri ve erdemsizlikleri.....	76
Tablo 3: <i>Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye</i> 'de şecaatin ikincil erdemleri ve erdemsizlikleri.....	77
Tablo 4: <i>Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye</i> 'de iffetin ikincil erdemleri ve erdemsizlikleri.....	78
Tablo 5: <i>Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye</i> 'de cömertliğin alt erdemleri ve erdemsizlikleri.....	110

Takdim

Ahlâk alanı geniş bir ilimler ağını ilgilendirmektedir. Bizatihi pratiğe dönük sonuçlar vermesi her an ortaya çıkan eylemlerle onu ilişkili kılarken, yapılacak eylemin bilgisi ve ona dair meselelere dönük düşünce üretimi ise teorik olan yöne işaret eder. Pek çok alanı ilgilendirmesi ve insan eylemleriyle olan irtibatı sebebiyle ahlâk disiplini, derinlemesine incelenmeyi hak etmektedir. Bugüne dair düşünce üretecek bizlerin sahih bir birikimi tesis edebilmemiz ise öncelikle İslam düşüncesi içerisindeki ahlâkı tüm yönleriyle bilmemizi gerekmektedir.

Bu amaca binaen 2013 yılından itibaren bünyesinde yer alan kurumlara strateji ve politika üreten bir kurum olan İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği ve İlmi Etüdler Derneği (İLEM) olarak İslam Ahlâk Düşüncesi Projesi'ni başlattık. 2016 yılı itibariyle dördüncü yılını tamamlayacak olan projede çok sayıda faaliyet ve yayın gerçekleştirildi. Geniş katılıma açık olan Ahlâkın Temeli ve Ahlâki Müeyyide Üzerine Konuşmalar Dizisi'nde alana dair önemli sorunlar masaya yatırıldı. İslam ahlâk düşüncesinin temel özellikleri, ahlâki önermelerin kaynağı ve İslam düşüncesinde ortaya çıkmış mizaç teorileri hakkında nitelikli sunumların yapıldığı yuvarlak masa toplantıları düzenledik. Bunun dışında daha özel konular üzerine çalıştaylar gerçekleştirdik. Böylece alanın daha önce üzerinde durulmayan meselelerine dair nitelikli katkılar ortaya çıktı. Konuşmalarda ve yuvarlak masa toplantılarında yapılan sunumlar projede yer alan akademisyenler tarafından makaleye dönüştürülerek kitaplarda yayımlandı. Ayrıca müteahhir dönem ahlâk düşüncesini takip etmek adına büyük bir kıymeti haiz olan *Şerhu'l-Ahlâki'l-Adudiyye* geleneğini takip edebileceğimiz yedi ayrı şerhi proje içerisinde yayımladık. Böylelikle ilgili literatürü takip etmek isteyen araştırmacıların istifadesine sunmuş olduk. Öte yandan proje kapsamında miladi 8. yüzyıldan 19. yüzyıla gelinceye kadar ahlâk alanında yer alan yazma eserlerin tamamının kataloglamasını yaptırarak. Bu önemli çalışma ile ahlâk alanına dair tüm birikimi bir arada görme imkanına kavuştuk. Bir hafıza tazeleme olarak da görülebilecek bu çalışma ile ahlâka dair yapılacak yeni araştırmalara ciddi bir ivme kazandırmış olduk.

Elinizde bulunan İnsan ve Toplum: Taşköprizâde'nin Ahlâk ve Siyaset Düşüncesi adlı telif eser, ahlâk alanında önemli eserler kaleme almış olan Taşköprizâde'nin ahlâk ve siyasete dair yaklaşımlarını ayrıntılı olarak incelemektedir. Ahlâk-ı Adudiyye şerhlerinden birinin müellifi olan Taşköprizâde'nin yaklaşımını incelemesinin yanısıra eser, projede yer alan diğer Ahlâk-ı Adudiyye şerhleriyle olan irtibatı göstermesi açısından önemli bir rol ifa etmekte.

Bu vesileyle kitabın müellifi Mustakim Arıcı'yı, proje koordinatörü Ömer Türker'i ve kitabı yayıma hazırlayan Kübra Bilgin Tiryaki'yi verdikleri emeklerden ötürü tebrik ediyorum. İLKE ve İLEM olarak yürüttüğümüz bu projenin nitelikli çalışmalarına vesile olmasını temenni ediyorum.

Dr. Lütfi Sunar
İLKE İlim Kültür Eğitim Derneği
Yürütme Kurulu Başkan

Önsöz

Türkçe literatürde Osmanlı düşünce tarihi ve Osmanlı bilginleri üzerine yapılan neşir, çeviri, telif ve tez türü çalışmalar, sahayı bilen araştırmacıların vâkıf olduğu üzere gerek niceliksel ve gerek niteliksel olarak büyük bir ilim ve fikir mirasını anlama ve tahlil etme noktasında istenilen seviyede değildir. Buna karşın ümit verici bir merhaleye gelindiğini, Osmanlı ilim ve fikir hayatına, bu mirasın önemli temsilcilerine yönelik teccessüsün arttığını gözlemek mümkündür. 16. yüzyıl en iyi temsil eden âlimlerden biri olduğu gibi genel olarak Osmanlı ilim ve fikir mirasının önde gelen isimlerinden olan Taşköprizâde Ahmed Efendi ve eserlerine yönelik ilgiyi de bu kapsama dâhil edebiliriz. Taşköprizâde'nin çoğu yazma halinde olan eserlerinin önemli bir kısmının bir proje kapsamında yakın bir zaman içinde neşredilecek olması, ayrıca bu yıl içerisinde Taşköprizâde hakkında uluslararası bir sempozyumun yapılacak olması bu ilginin çok güçlü tezahürleridir.

Osmanlı âlimlerinin biyografilerine dair kaleme aldığı alandaki eşsiz eseri, ilimlere dair metinleri, dinî ve felsefî ilimlerin birçok şubesindeki çalışmaları Taşköprizâde'yi müstesna bir konuma oturtmaktadır. Taşköprizâde'nin ahlâk ve siyasete dair görüşleri ayrıca merak konusu olan bir inceleme alanıdır. Onun ahlâk ve siyasetle ilgili müstakil olarak kaleme aldığı metinleri, ilimlere dair eserleri ve diğer sahalarda yazdığı eserleri ahlâk ve siyasetle alakalı düşüncelerini okuyacağımız kaynaklardır. Taşköprizâde'nin pratik felsefe üzerine yazdığı bir şerhi çalışmakla başlayan ilgim onun diğer iki risalesinin tahkik ve çevirisi ile devam etti. Biri yayınlanan ve diğer ikisi yayına hazırlanan bu metinler ve müellifin diğer birçok eserinden hareketle hazırlanan bu çalışma Osmanlı düşünce tarihi literatürüne ve Taşköprizâde araştırmalarına mütevazı bir katkı sunmaya taliptir.

Bu çalışmada Taşköprizâde'nin bilhassa ahlâk ve siyasete dair metinlerini yaşadığı dönem içerisinde anlamlı bir yere oturtabilmek için 16. yüzyıl Osmanlı ahlâk literatürü hakkında bir tasvir sunmayı, müellifin çalışmada kullandığımız me-

tinlerini tanıtmayı gerekli gördük ve bunu bir literatür araştırması mahiyetindeki giriş bölümüyle somutlaştırdık. Çalışmanın omurgasını oluşturan üç bölümde ise Taşköprizâde'nin ahlâk ve siyasete dair görüşlerini olabildiğince geniş bir zaviyeden ele almaya çalıştık. Zira onun çok yönlü ilgileri böyle bir perspektifi zorunlu kılmaktaydı. Böylelikle metnin ahlâkla ilgili ilk iki bölümünde felsefenin yanında fıkıh, kelam, tasavvuf ve hatta ahlâk çalışmalarında pek dikkate alınmayan ilimlerin problemleri de tartışmaya dâhil edildi. Bununla birlikte müellifin ahlâkta felsefi ve tasavvufi neşvesinin çok daha bariz olduğunu söylemeliyiz. Taşköprizâde'nin birçok kaynaktan beslenmesi genel olarak siyaset sahasındaki görüşleri için de geçerlidir. Felsefe, siyasetnâme, kelam, siyasetü'ş-şer'iyeye ve kısmen de olsa tasavvuf literatürünün bir hamulesi olan siyasetle ilgili görüşlerini üçüncü bölümde ele aldık. Her üç bölümde müellifin görüşlerinin kaynaklarına ulaşmayı, yer yer bunlara atıf yapmayı ve bu şekilde bir âlim üzerinden İslâm düşünce tarihindeki sürekliliği göstermeyi amaçladık. Öte yandan belli problemler çerçevesinde Taşköprizâde'nin yaşadığı 16. yüzyıl Osmanlı ilim ve kültür hayatının başat isimlerine de temas etmeyi uygun gördük. Bu yaklaşımın okuyucuya mukayese yapma imkânı vereceğini ve müellifimizle bu isimlerin ortak bir terminolojiyi ve dili kullandıklarını görme fırsatı sunacağını düşündük.

Bu çalışmanın İLEM (İlmi Etüdler Derneği) ve İLKE (İlim Kültür Eğitim Derneği) tarafından 2013 yılı itibariyle başlatılan "İslâm Ahlâk Düşüncesi Projesi" kapsamına alınmasından editöryal okumaya kadarki süreçlerini yönlendiren değerli hocam Doç. Dr. Ömer Türker'e, bu süreci titiz bir şekilde takip ederek yoğun bir mesai harcayan ve metnin tümünü okuyan Kübra Bilgin Tiryaki'ye şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca bu projeye destek sağlayan İLEM ve İLKE'nin kıymetli yöneticilerine ve özellikle Doç. Dr. Lütfi Sunar beyefendiye teşekkür ediyorum. Taşköprizâde araştırmalarına yönelmemde teşvikleri olan muhterem hocam Prof. Dr. İhsan Fazlıgolu'na, Taşköprizâde'nin muhtelif metinlerini ve bazı ikincil kaynakları benimle paylaşan Yrd. Doç. Dr. Ahmet Süruri'ye, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Halil Üçer'e, Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Atçıl'a ve doktora öğrencisi Ahmet Tahir Nur'a minnettarım. Hazırlamış olduğu minyatürü çalışmamızın kapağında kullanmak için izin veren Gülseher Kahraman'a ve yayında emeği geçen Nobel Akademik Yayıncılık çalışanlarına da teşekkür ediyorum.

Mustakim Arıcı

10 Nisan 2016

Zeynep Kamil / Üsküdar